

LITTERATUR

FINLANDSSVENSK SKÖNLITTERATUR 1957

Fjölårets finlandssvenska skönlitteratur dominerades, åtminstone om man tar hänsyn till kvantiteten, av tvenne faktorer: prosan och ungdomen. Ur publiksynpunkt företedde säsongen ingenting uppseendeväckande i stil med Sally Salminens jättesuccé år 1936. Av de nya romanerna, novellsamlingarna eller dikthäftena utsändes inte en enda i en andra upplaga. När julmarknaden var över, visade det sig att tre förströelseromaner haft den största åtgången: Harald Hornborgs »Farväl Flüstringen», Håkan Mörnes sjöroman »Destinerad till Jemen» och debutanten Solveig von Schoultz' familjekrönika »December». Dessa konstateranden innebära emellertid inte, att finlandssvensk diktning upplevde ett dött år i föl; de ge endast en bild av, under vilka otacksamma yttre förhållanden den konstnärligt mera ambitiösa litteraturen arbetar.

Förhållandet mellan Finlands svenskspråkiga diktning och den läsande allmänheten har för övrigt varit föremål för en rätt livlig diskussion de senaste veckorna. I februari debatterades spörsmålet i radio i Helsingfors. Representanter för publiken framförde en lång rad beskyllningar mot den unga litteraturen: den var ensidig, instängd, självbespeglade, svårtillgänglig, ointressant. Klagomålen komma självfallet att bli resultatlösa. De unga finlandssvenska författarna ha alltid varit sturska och konsekvent hållit sig till sin starkt personligt färgade, konstnärligt målmedvetna linje.

Personligen håller jag styvt på diktarnas rätt och skyldighet att gå sin egen väg utan sidoblickar på publiken. Om en författare med det ena örat lyssnar till sitt konstnärliga samvete och med det andra till allmänhetens krav, blir resultatet oftast denna snedvuxna, gärna ett grand patetiska uppbyggelse, som saknar hemortsrett både i konsten och i den sunda förströelselitteraturen och som varit karakteristisk för så många av den moderna tidens litterära världssuccéer.

Men å andra sidan kan man ge allmänheten en viss rätt, n. b. om man tar dess randanmärkningar om den finlandssvenska dikten såsom ett valhant försök till karakteristik och inte som kritik i negativ mening. Våra yngre författare äro i många fall så särpräglade och hänsynslösa i sina konstnärliga strävanden, att de måste te sig svårtillgängliga för läsare utan litterära specialintressen och kunskaper. Men värde och lättillgänglighet ha som bekant intet att göra med varandra.

Efter dessa allmänna reflexioner skall jag övergå till en närmare granskning av vad 1937 års bokskörd har att bjuda på.

Romanerna och novellsamlingarna voro till antalet inte färre än tjugo. Anlägger man en konstnärlig måttstock, förtjäna sju av dem

uppmärksamhet. Av de sju författarna har endast en passerat fyrtioårsgränsen, tre befinna sig i trettioårsåldern och tre representera den absoluta ungdomen.

Den äldsta i gruppen är *Ragnar Rudolf Eklund*, en mästare i fåordig pregnans, som blott sällan träder fram inför offentligheten. Hans nya bok, »Himmelstimran», är hans andra prosabok, en roman i miniatyrformat med motiv från österbottnisk allmogemiljö. I berättelsens mittpunkt står en väckelsepredikant, den tragikomiske Enoksson, som drömmar vilda drömmar om att bli hela bygdens frälssare och välgörare och som reder sig för sin uppgift genom att förvandla ett gammalt skjul till ett bönehus. Mannens himmelska förkunnelse är förenad med en god portion förslagenhet, men detta innebär på intet sätt att han vore en medveten bedragare. Motivet hade varit tacksamt för en komisk eller satirisk roman, men Eklunds talang är inte förenlig med den burdusa och djärva förenkling, på vilken den komiska effekten oftast bygger.

»Himmelstimrans» författare är framför allt stilkonstnär och minutiös psykolog. Det som ger berättelsen en så egendomlig och starkt personlig färg är kontrasten mellan allmogemotivets ursprunglighet och den ytterliga artistiska förfining, med vilken historien är genomförd. Man kan medge, att boken är vad man kallar en smula »tunn», och kompositionen är ställvis rätt fragmentarisk. Men utgår man inte från det populära kravet på realistisk verklighet i varje detalj utan tar berättelsen som ett uttryck för en högt kultiverad och originell författarfantasi, kan man inte undgå att bli djupt och varmt intresserad. Med sin begränsade produktion är Ragnar Rudolf Eklund en av de bästa och värdigaste representanterna för finlands-svensk dikt i detta nu.

Befryndad med Eklund är *Rabbe Enckell*, vars novellsamling bär namnet »Herrar till natt och dag». Även han har sin särprägel framför allt såsom psykolog och stilkonstnär. Det intellektuella inslaget i hans produktion är i den nya boken starkare framträdande än någonsin tidigare; innehållet bär mer än en gång vittne om förtrogenhet med Valéry's synpunkter på konstskapandets och konstnärens problem. Titelnovellen anknyter medvetet till »En afton hos M. Teste», och »Ansgar Vitrovius'» monolog är — såsom det underfundiga namnet redan anger — ett försök att i Kierkegaards dialektiska anda rannsaka äktenskapets och ensamhetens möjligheter för det personliga livsinnehållets utgestaltung.

Jag har framhållit Vallery's och Kierkegaards uppenbara betydelse för Enckell, dels därför att det är ägnat att karakterisera honom som diktartyp dels emedan inflytandet framför allt från Valery medfört ett nytt element i hans produktion. Detta element kan man spåra också i den nya bokens märkligaste novell, »Evy Refug», en äktenskapshistoria, som i all sin bisarrt teoretiska uppläggning bär prägel av tragisk, obeslöjad verklighet.

På samma linje som R. R. Eklund och Rabbe Enckell återfinna vi också en av de ungdomar, som tyckas mig förtjänta av en erinran

Litteratur

i detta sammanhang. *Ralf Parland* har i kanske högre grad än någon annan varit skottavla för publiksmakens misshag, och nekas kan inte att han i sin nervösa exklusivitet måste verka irriterande på dem, som av dikten begära konkretion och uppbygglig förlösning. Men då man säger, att Parland saknar allvarligt innehåll, misstar man sig ganska grundligt.

Ralf Parlands novellsamling heter »E b o n i t». Bokens värdefullaste berättelse handlar om en ung, inåtvänd, självanalyserande mans besök i ett luxuöst, verklighetsbetonat hem någonstans i den finska landsbygden. Själva uppslaget har beröringspunkter med Runar Schildts mästerverk »Häxskogen», där den nervöst känslige, sönderreflekterade diktaren Jacob Casimir gästar en brutalt livshungrig herrgårdsmiljö. Den inre konflikten blir också densamma: jag kan inte förstå annat än att Parland i »Ebonit» gett en äkta, övertygande, konstnärligt utarbetad analys av den neurasteniskt estetiska mentalitet, som är ett av de ständigt återkommande, klassiska motiven i litteraturhistorien. — I detta sammanhang vill jag även omnämna en annan av 1937 års ungdomar: *Eva Wichmann*. Hennes debutbok heter »M a n j a» och vittnar om en originell begåvning. Innehållet bjuder på en blandning av saga och samhällssatir — i andersensk anda — och greppet om uppgiften förräder ofta en social skarpblick och konstnärlig självständighet, som vittna gott för framtiden. Men språkbehandlingen är ännu alltför manierad och tillkrånglad.

De prosaböcker jag tillsvidare omnämnet ha alla sin styrka i det konstnärliga och intellektuella. Jag skall nu övergå till några författare, som följa en mera traditionellt realistisk linje.

En av höstens mest uppmärksammade romaner var *Tito Collianders* »K o r s t å g e t». Boken bekräftade ett tidigare intryck: att Colliander arbetar med imponerande målmedvetenhet och att han med varje nytt arbete inregistrerar nya vinningar. I »Korståget» möter läsaren en utvecklingsroman, som inte blott är voluminös — nära femhundra sidor — utan också intressant.

»Korståget» handlar om en ung man, som växer upp i krigstidens Petersburg, som där upplever alla revolutionens fador, som kommer över till Finland med förstörda nerver och upprivet sinne, och som slutligen finner ro i grekisk-ortodox klostermiljö vid den rysk-estniska gränsen. Men denna koncentrerade antydning om det yttre förloppet kan självfallet inte ge någon föreställning om var bokens egentliga värde ligger.

Sin inre hållning får »Korståget» genom sin naturalistiska och fräna psykologi. Tar man sikte på romanens själsskildring kan man säga, att den berättar om en ung man, som håller på att gå under. Hjälten får erfara hela hemlöshetens ångest, och de hårda upplevelserna resultera i en ödesdiger brist på inre balans. Colliander ger mörka och detaljrika beskrivningar av alkoholutsvävningar och rusets förödande verkningar, och det är en dyster tyngd över de tungsinta situationsbilderna. I skarp motsats till dessa ur kompositionssynpunkt centrala kapitel står bokens slut, där hjälten Tomas kon-

fronteras med den högtidligt ljusa, ödmjukt trosvissa stämningen, som utstrålas av en grekisk-ortodox procession. Det individuella lidandet förlorar plötsligt sin udd och ger vika för det stora, överpersonliga frälsningshopp, som kristendomen tar sikte på i sin lära om det s. k. ställföreträdande lidandet.

Liksom Tito Collianders »Korståget» är också *Eric von Schantz'* »Ny dag» en tungsint, ofta nästan beklämmande bok. Även om den kan man säga, att den berättar om en ung man, som håller på att gå under. Hjälten Pelle Mährberg har begått en lagstridig handling, en huvudlös växelförfalskning, och nu får han sota för sitt brott. När romanen börjar, finna vi honom i ett fängelse.

Just i denna fängelseskildring, som för tanken till Jan Fridegård, har boken sin tyngdpunkt — mot slutet blir berättelsen schematisk och konturlös. Von Schantz har sin främsta tillgång i sin fasta, ordknappa realism, en realism som i sin beräknade stramhet står i intressant kontrast till Tito Collianders mångordigt beskrivande, stundom alltför svulstiga naturalism. Fängelsemiljön är hos von Schantz given med skarp precision, och samma omdöme gäller den unge Pelle Mährbergs sätt att reagera i den brutalt disciplinerade omgivningen. Om man hyser tilltro till författarens litterära framtid, så bygger man sin tillit främst på hans målmedvetna strävan att förhålla sig kritiskt och behärskat också gentemot livets ömtåligaste situationer.

Så återstår bland prosaförfattarna debutanten *Martin Söderhjelms*, vars »Vägen ut» väckte glad överraskning både hos publik och kritik. Bokens noveller äro inte påfallande originella till stil eller innehåll, men de förråda en litterär rutin långt ut över nybegynnarens vanliga. Berättelserna äro mycket olika om man tar hänsyn till motivvalet, men de visa alla ett gott konstnärligt handlag och förmåga att ge realistiska människoöden inom novellens koncentrerade format. Värda att uppmärksammas äro framför allt inlednings-skissen, som är den artistiskt mest särpräglade, och titelnovellen, som skildrar de psykiska påfrestningar en sjöman blir utsatt för, när sjukdom tvingar honom att lämna havet och slå sig ned som krogvärd på landbacken. Historien förefaller att ha anknytningspunkter med de psykoanalytiska läroerna.

Bland 1937 års tio diktsamlingar finnas flera, exempelvis *Greta Langenskjölds* »Tysta röster» och *Kaj Lindgrens* »Träorgel», vilka med sina varma och äkta religiösa tongångar väckt berättigad sympati i hemlandet. Men de ha knappast den konstnärliga särprägel, som kunde motivera en närmare presentation inför rikssvensk publik.

En likartad religiös idealism bär upp *Joel Rundts* samling »I människor...». Rundt intar en bemärkt plats inom den äldre nulevande finlandssvenska lyriken; framför allt har han framstått som en naturstämningarnas och landskapsmåleriets förfinade skald. I den nya diktboken har han lämnat denna artistiskt nyanserade sfär och bik-

Litteratur

tar i stället en religiöst färgad, innerlig samhörighetskänsla med allting levande. Om »I människor...» kan man måhända inte säga, att den innehåller i strängare mening originell poesi, men samlingen är alltigenom äkta och väcker därtill intresse, på grund av den tidstypiska utveckling den avspeglar.

Bland årets lyriska debutanter tilldrog sig österbottningen *Hjalmar Krokfors* det största intresset. Rytmerna i hans diktsamling, »Gränsmark», ge vid handen, att han skolat sin lyriska talang hos Fröding och Karlfeldt. Men bland strofer, som alltför nära ansluta sig till de nämnda mästarna, finner man även stycken av ovanligt personligt och markant slag. När Krokfors når högst, ger han koncentrerade, konstnärligt verkningsfulla ödemarksstämningar, som etsa sig in i läsarens minne. Jag citerar »Tuvlock», en i sin samtids karga och lidelsefulla ordmålning mycket expressiv dikt:

Blodröd orchis svärmod blossar,
blödande och tung den står.
Över öde kärr och mossar
trädpiplärkan slår.

I mitt hjärtas mörker aggar
djup och svart en dytung sjö.
Ullmjuk kärrets tuvlock vaggar
med sin vita snö.

Myrens orchidéer blöda,
blomma rött en natt och dö.
Tuvlock, tuvlock, slut min röda
låga i din snö!

Man fäster sig vid den genomförda harmonien mellan diktens naturmålning och den själsliga upplevelsen bakom den stramt givna landskapsskildringen. Att Krokfors ordval är dialektalt färgat ökar den personliga särprägel hos de strofer, i vilka han når högst.

Det främsta rummet bland höstens lyriska samlingar inta utom all fråga Arvid Mörnes »Atlantisk bränning», Kerstin Söderholms »Porten» och Rabbe Enckells »Valvet».

Arvid Mörnes »Atlantisk bränning» blev inte mottagen med ett lika allmänt och enhälligt erkännande som skaldens närmast föregående diktsamlingar. Detta hade sina bestämda, åtminstone delvis utomestetiska orsaker.

Mörne har alltid varit en politiskt aktiv personlighet med mycket bestämda, personliga åskådningar. Inför de skarpa sociala och nationella motsättningarna i dagens Europa — och även i dagens Finland — har han häftigt reagerat ur sin speciella utgångspunkt, och dessa reaktioner ta sig uttryck även i stroferna i »Atlantisk bränning». Man finner i samlingen en lång rad dikter om inbördeskriget i Spanien, om diktatorerna och förtrycket, om de svåra meningsskilj-

aktigheterna mellan svenskt och finskt i Finland. Dessa aktuella stridsdikter nå ofta formellt högt, men för den samtida läsaren är det nästan omöjligt att förhålla sig endast passivt, estetiskt mottagande till dem. Diktarens poängterat vänsterdemokratiska inställning och hans ultrasvenska nationalism ha utlöst sympati eller väckt motsägelse allt efter läsarens egen ståndpunkt. Personligen har jag inte förmått reagera genomgående positivt till de politiska stroferna i samlingen.

Men i »Atlantisk bränning» finns även annat än politisk kampdikt. Särskilt vill jag framhålla en dikt som »Pyramiden», samt hela den sista avdelningen i samlingen, där Mörne ger prov på en personligt djup och fulltonig lyrik av stor konstnärlig verkan. Även här — framför allt i en skapelse som »Pyramiden» — har skalden ofta hämtat inspiration och kraft ur samtidsupplevelser, men den bittra polemiken framträder inte mera så ohöjlt. Tidsföreteelserna frigöras från sin aktuella bundenhet och bli upphöjda till bilder och symboler av tidlös allmängiltighet. De mest representativa dikterna äro för långa att citeras. Jag får nöja mig med att återge »Höstklippning», vars tvenne strofer förefalla mig att ge en god bild av arten och den lakoniska formfulländningen i Mörnes konst:

Det faller snö, novembersnö, och strax
till ro sövs jorden under vita täcken.
På trädgårdsgången går en man med sax,
en skäggig åldring med en jättesax!
Ja, ja, jag vet — han ämnar klippa häcken.

Det håller upp och fästet blinkar blått.
Nej, skaka mera, mera snö ur säcken
att även jag må vänjas vid min lott
att växa, leva, skjuta unga skott
och klippas — liksom häcken!

Bland de s. k. modernisterna har *Kerstin Söderholm* kommit att inta en allt mera framträdande plats. Hon låter ganska sällan höra av sig, det är fem år sedan hon senast gav ut en bok. Men varje gång man blir ställd inför hennes poesi, fångas man av det förfinade, äktlyriska känsloliv, som talar ur hennes strofer. Detta gäller i högre mått än kanske någonsin förut i hennes nya samling »P o r t e n».

Kerstin Söderholms värld är en värld, som gästats många gånger förut av litteraturhistoriens romantiska drömmare. Hon är en ensamhetens och det besjälade landskapets skald, och vad hon framför allt besjunger, är känslan av främlingskap i en tillvaro, som likväl lockar henne med sin rikedom och sin skönhet. Karakteristisk är dikten »Hägringsön», vars centrala strofer lyda:

— — — — —
Jag rör med stilla årtag mot det vida
och närmare och närmare min hägringsö tycks glida.

Litteratur

En stråle guld än på mitt ärblad bränner,
men målet för min färd jag ännu icke känner.

Och över horisontens krön ett ljus som ej är dager
med främmande och sällsam makt mig omotståndligt drager.

Att längta på ett jordiskt vis jag inte mera minnes
— när ensamheten är som störst den icke längre finnes.

En lycka av ett hemligt slag mig tyckes allt förklara,
och allt är endast måttlös ro uti ett tidlöst vara.

Där båten gått nu tecknar sig i silverglans en fåra
— allt snabbare och lättare jag lyfter tyst min åra.

Då störs mitt sinne av ett sus, en dämpad ordlös kvidan
— jag stannar rodden och jag lyss i spänd och ängslig bidan.

Vad är det för ett livets bud, som över vattnen ilar?
Vad vill det mig? Jag känner blott att jag min åra vilar.

Än mera sällsamt än förut kring vattnen skenet glänsar
— var är jag själv, stod jag ej re'n vid timlighetens gränser?

Då känner jag ett smärtsamt sting — det är som något rämnat
— min båt jag vänder långsamt om mot stranden som jag lämnat.

I sin lyriska samling »Valvet» går *Rabbe Enckell* fram på den väg han beträdde redan i sin senaste diktbok »Tonbrädet». Han söker en syntes mellan modernism och klassicism. Detta innebär, att han eftersträvar en förening av sträng formskönhet och symbolisk expressivitet. Rytterna och bildspråket röja en målmedveten anknytning till antiken, men samtidigt ha hans strofer bibehållit den fria, personligt explosiva prägel, som kan sägas utgöra den äkta modernismens djupaste särmerke.

Av egocentriciteten, som präglade Enckells tidigare lyrik, finnes inte mycket kvar i »Valvet». Jaget har trätt tillbaka och gett plats för allmänmänskliga förnimmelser och erfarenheter, vilka skalden försöker gripa i från den grekiska mytologin tagna bilder. Dikterna ställa rätt stora krav på läsaren; utan en rätt ingående kännedom om den forngrekiska föreställningsvärlden har man inga möjligheter att tillgodogöra sig samlingen som helhet. Men har man de nödiga litterära förutsättningarna, torde man erkänna »Valvet» som en av den finlandssvenska modernismens djärvaste och konstnärligt intressantaste prestationer. Jag citerar dikten »Peiritoos»:

Litteratur

När späda, knoppande kvistar mjukt sig böja
Persefones stämman
muntert svingar sig upp att åter
älskande livets makter möta —

På väg att Demeters dotter befria —
Hades krafterna stal att han ej förmådde
från stenen resa sig där han vilat.
Oförlöst i underjorden
hans själ tog boning.

Olof Enckell.